



KAZIMIERZ KAROLCZAK, WIKTORIA KUDELA-ŚWIĄTEK

Wstęp

Opublikowane w niniejszym tomie artykuły są pokłosiem XV Polsko-Ukraińskiej Konferencji „Lwów. Miasto – społeczeństwo – kultura. Elity intelektualne miasta” (9-10 grudnia 2020), kolejnej z cyklu organizowanych naprzemiennie co dwa lata na Uniwersytecie Pedagogicznym im. KEN w Krakowie i Lwowskim Uniwersytecie Narodowym im. Iwana Franki¹. Tematem przewodnim konferencji było zagadnienie podejmowane już wielokrotnie w historiografii².

Wybrane do publikacji artykuły uzupełniają dzieje elit intelektualnych Lwowa w sposób zdecydowanie potrzebny, ponieważ mamy tu do czynienia z obrazem wielowymiarowym. Zasadniczym celem tej publikacji jest pokazanie różnorodności środowisk intelektualnych miasta pod wieloma względami. W publikacji w równych proporcjach zostały umieszczone artykuły o charakterze biograficznym oraz teksty problemowe. Ze względu na ich różnorodny charakter uznano za najbardziej trafne ułożenie tekstów w porządku chronologicznym.

Tom otwiera artykuł autorstwa **Kazimierza Karolczaka** pt. *Środowisko intelektualne Zakładu Narodowego im. Ossolińskich w dziewiętnastowiecznym Lwowie*, w którym przedstawiono dzieje Zakładu Narodowego im. Ossolińskich, w latach 1827-1945 mającego swoją siedzibę we Lwowie. Warto mieć na uwadze, że środowisko intelektualne Zakładu tworzyli nie tylko kuratorzy i wicekuratorzy literaccy, ich zastępcy oraz dyrektorzy, ale także wielu pracowników i współpracowników wpisujących się swoją różnorodną aktywnością w życie miasta. Z Ossolineum związani byli wybitni

¹ Lwów: *miasto, społeczeństwo, kultura*, <https://sites.google.com/view/upkonferencjalwowska> – 12 XII 2021.

² A. Świątek, *Sprawozdanie z XV Polsko-Ukraińskiej Konferencji Naukowej „Lwów. Miasto, społeczeństwo, kultura. Intelektualne elity miasta”, zorganizowanej na Uniwersytecie Pedagogicznym im. KEN w Krakowie w dniach 9-11 grudnia 2020 r.*, „Galicja. Studia i Materiały” 2021, nr 7, s. 499-502.

uczni, profesorowie Uniwersytetu Lwowskiego, literaci, dziennikarze, kolekcjonerzy oraz wielu arystokratów wspierających Zakład materialnie, m.in. poprzez przekazywanie swoich księgozbiorów. Odgrywali oni znaczącą rolę w życiu intelektualnym nie tylko Lwowa, ale także Galicji.

Wspomniany artykuł pełni funkcję wprowadzającą kolejne teksty o charakterze biograficznym. Pierwszy z nich, autorstwa **Wiktorii Kudeli-Świątek**, zatytułowany jest: *Lwów i jego mieszkańcy w latach 1847-1850 w świetle „Pamiętników” Ksawery z Brzozowskich Grocholskiej*. Jego celem jest refleksja nad tym, w jakim świetle *Pamiętniki* Ksawery z Brzozowskich Grocholskiej (1807-1872), pochodzącej z Podola ziemianki, opracowane przez abp. Zygmunta Szczęsnego Felińskiego pokazują życie polskich arystokracji i ziemiaństwa we Lwowie w pierwszych latach po wydarzeniach określanych w historiografii jako rzeź tarnowska (rabacja galicyjska 1846 r.). Analizowany w artykule egodokument ukazuje świat wewnętrzny hrabiny, jej motywację do podjęcia działań na rzecz dzieci ofiar rabacji galicyjskiej przebywających we Lwowie oraz atmosferę panującą w mieście w pierwszych latach po tym wydarzeniu. W artykule przedstawiono sylwetkę hr. oraz omówiono specyficzny charakter źródła, które stało się punktem odniesienia do rozważań zawartych w niniejszej pracy. Opiszano ponadto najważniejsze przedsięwzięcia, które zdominowały działalność dobroczynną hr. Grocholskiej w czasie jej pobytu we Lwowie.

Kolejny artykuł to tekst autorstwa **Marka Miławickiego** pt. *„Ja nie znam Ojczyzny jak Polska, w jej zmartwychwstanie wierzę jak w Boga”*. *Dominikanin Piotr Zachariasz Korotkiewicz (1803-1873) jako jeden z duchowych przywódców ruchu patriotyczno-narodowego we Lwowie w 1848 r.* Opowiada on o życiu religijnym, społecznym i politycznym w Galicji w XIX w. na przykładzie biografii dominikanina, który zaangażował się politycznie na rzecz Polaków żyjących pod zaborem austriackim. Zarówno przez udział w instytucjach politycznych, jak i przez głoszone kazania – Piotr Zachariasz Korotkiewicz stał się przywódcą duchowym tych wszystkich, dla których sprawa polska w okresie Wiosny Ludów była ważna.

Z kolei **Adam Świątek** na przykładzie innego życiorysu zastanawia się nad ważnymi z punktu widzenia biografistyki tematami związanymi z odtwarzaniem historii życia wielu intelektualistów reprezentujących tożsamość hybrydową w Galicji. W artykule pt. *Życie i twórczość Platona Kosteckiego jako wyzwanie biograficzne i źródłoznawcze* autor odnosi się do opracowania biografii Platona Kosteckiego (1832-1908), lwowskiego poety i dziennikarza ruskiego pochodzenia, wieloletniego redaktora „Gazety Narodowej”, a także innych gazet polskich i ruskich. W tekście omówiono m.in. problem jego tożsamości, niemożliwość rozpoznania wszystkich tekstów Kosteckiego publikowanych w prasie (ze względu na brak podanego autorstwa), w końcu brak wystarczającej liczby źródeł pozwalających sporządzić wyczerpującą i kompletną narrację biograficzną.

Tymczasem artykuł autorstwa **Katarzyny Świetlik**, pt. *Zofia Romanowiczówna (1842-1935) – lwowska pamiętnikarka i działaczka społeczna*, traktuje o losach znanej uczestniczki powstania styczniowego, nauczycielki, a także członkini lwowskich stowarzyszeń kobiecych. Autorka analizuje motywacje działalności Zofii Romano-

wiczówny na niwie społecznej i patriotycznej. Podstawowym źródłem analizy jest w tym tekście spuścizna pamiętnikarska lwowianki.

W artykule **Magdaleny Nowak** zatytułowanym *Wokół biografii metropolity Andrzeja Szeptyckiego – stan badań, źródła i metoda* autorka omawia opracowania i źródła dotyczące działalności i postaci metropolity Andrzeja Szeptyckiego. Wskazano instytucje na całym świecie, w których z pewnością lub prawdopodobnie znajdują się archiwalia związane z metropolią. Autorka podsumowała tu stan badań nad biografią Szeptyckiego, odsyłając czytelników do szeregu publikacji składających się na literaturę przedmiotu tego zagadnienia.

Portret zbiorowy posłów wirylnych do Sejmu Krajowego Galicyjskiego nakreślił natomiast **Damian Szymczak** w artykule pt. *Z rektorskiego fotela do poselskich ław. Rektorzy Uniwersytetu Lwowskiego jako posłowie wirylni do Sejmu Krajowego Galicyjskiego*. Przede wszystkim skupił się on na sylwetkach rektorów-wirylistów, którzy uczestniczyli w obradach galicyjskiego Sejmu Krajowego do końca jego funkcjonowania. Uniwersytet Lwowski w latach 1861-1914 wysłał do Sejmu 50 rektorów. W zdecydowanej większości byli to Polacy, w mniejszym stopniu Niemcy i Ukraińcy.

Podobny portret zbiorowy innego środowiska lwowskiej inteligencji kreśli **Lidia Michalska-Bracha** w artykule zatytułowanym *Środowisko intelektualne Towarzystwa Miłośników Przeszłości Lwowa (1906-1939)*. Przedmiotem jej zainteresowań jest charakterystyka różnych form i przejawów działalności towarzystwa oraz skupionego wokół niego środowiska lwowskich historyków, publicystów, muzealników, archiwistów. Działalność towarzystwa przyczyniła się do rozwoju badań z zakresu historii regionalnej i studiów nad dziejami Lwowa, jego kulturą i zabytkami.

Artykuł **Ihora Mraki** pt. *Lwów i lwowianie podczas wojny polsko-bolszewickiej (lipiec-sierpień 1920 r.)* odsłania zupełnie inną codzienność miasta w okresie wojny. Zagrożenie zajęcia Lwowa przez wojska bolszewickie latem 1920 r. istotnie, choć nie radykalnie, zmieniło życie jego mieszkańców. Poza tworzeniem oddziałów ochotniczych i poborem do regularnej armii w mieście odbywały się liczne imprezy patriotyczne, nieustannie także zbierano ofiary na rzecz wojska i przygotowywano się do obrony. Uczucie strachu, wybuchy paniki, ewakuacja całych rodzin stały się codziennością. Poza tym, z drobnymi zmianami, nadal funkcjonowały restauracje, kawiarnie, szynki, targowiska miejskie, sklepy, teatry, kina itp.

Oleh Dudiak natomiast analizuje spisy powszechne z lat 1921 i 1931 w kontekście poznawania struktury społecznej lwowskiego przemysłu. W artykule zatytułowanym *Spisy powszechne w Polsce w latach 1921 i 1931 jako źródło do badań liczebności, struktury etniczno-wyznaniowej i zatrudnienia przedsiębiorców przemysłowych we Lwowie w okresie międzywojennym* podkreśla ogromną wartość tego typu źródeł oraz wskazuje ich ograniczenia w kontekście badań nad strukturą i stratyfikacją społeczną w tym środowisku.

Okres II wojny światowej został w niniejszym tomie przedstawiony z dwóch różnych perspektyw: działaczy ukraińskich przebywających w tym czasie we Lwowie oraz polskich intelektualistów mieszkających w nim od pokoleń. W artykule **Olhy Szeluch** i **Emilii Kazan** pt. *Lwowski okres twórczości Wasyla Simowycza* autorki dokonały

analizy działalności naukowej, organizacyjnej, wydawniczej, kulturalnej i oświatowej Wasyla Simowycza, by w ten sposób wyekspozować jej znaczenie dla życia naukowego, społecznego i publicznego we Lwowie i w całej Galicji. W artykule **Zoi Baran** pt. „*Lwów był moją Mekką*”. *Wspomnienia Ułasa Samczuka* przeanalizowano wspomnienia tytułowego bohatera *Na białym koniu* (1965) i *Na kruczym koniu* (1975), które napisał na wychodźstwie. W sposób szczególny omówiono tu opisy ukraińskich elit intelektualnych we Lwowie lat 20. XX w. oraz w okresie okupacji hitlerowskiej lat 40. XX w., kiedy miasto odgrywało rolę najważniejszego ośrodka myśli ukraińskiej.

Diametralnie inny obraz tego okresu zostaje natomiast przedstawiony w artykule **Agnieszki Biedrzyckiej** pt. *Wojenne losy Aleksandra Prusiewicza i jego „Dziennik z wydarzeń II wojny światowej 1939-1941”*. Autorka przybliży ostatnie lata życia Aleksandra Prusiewicza (1878-1941), etnografa, krajoznawcy, kolekcjonera, kustosa Muzeum Wołyńskiego w Łucku, organizatora i kierownika lwowskiego Muzeum Etnograficznego. Bohater artykułu od 1 września 1939 r. prowadził dziennik, opisując m.in. oblężenie Lwowa, pierwsze dni okupacji radzieckiej, pogarszające się warunki bytowe w mieście. Najwięcej uwagi poświęcił sprowokowanemu przez siebie 26 września aresztowaniu byłego premiera Rzeczypospolitej, profesora archeologii Leona Kozłowskiego. W następnych miesiącach Prusiewicz ograniczył prowadzenie dziennika do lakonicznych notatek. Wiosną 1940 r. podjął starania o uzyskanie na Lwowskim Uniwersytecie Państwowym im. Iwana Franki stopnia doktora, które zakończyły się jednak niepowodzeniem. Do systematycznego prowadzenia dziennika wrócił po wybuchu wojny niemiecko-radzieckiej, doprowadzając zapiski do 13 sierpnia 1941 r. Ponad trzy tygodnie później, 6 września 1941 r., zmarł śmiercią samobójczą.

Kolejne cztery artykuły próbują natomiast uchwycić zmiany w strukturze społecznej miasta po II wojnie światowej. Autorzy tych tekstów skupiają się na zagadnieniu zniszczenia starych elit i zastępowania ich nowymi. W artykule **Romana Henehy** pt. „*Przy partyjnym stole*”. *Dostawy towarów spożywczych dla nowej elity lwowskiej w latach 1944-1947* omówiony został proces powstawania nowych elit w mieście, zniszczenie wyjątkowego kolorytu społecznego zbudowanego na różnorodności elit miejskich. Tymczasem nowe elity zostały oddzielone od reszty społeczeństwa powojennego Lwowa poprzez rozbudowę systemu uprzywilejowanej aprowizacji. Wyższa pozycja społeczna elit komunistycznych była dodatkowo podkreślana, zdaniem badacza, właśnie na poziomie konsumpcji poprzez dostępność dla tej grupy społecznej produktów spożywczych, które nie były dostępne nie tylko przeciętnemu mieszkańcowi miasta, lecz także starym elitom Lwowa.

Z kolei w artykule **Łarysy Szelestak** zatytułowanym *Ustanowienie sowieckiego systemu przysposobienia obronnego w cywilnych szkołach wyższych we Lwowie (1944-1961)* autorka koncentruje uwagę na tym, że uczelnie wznawiające działalność tuż po wojnie były już częścią sowieckiego systemu oświaty, w którym absolwenci wszystkich uczelni wyższych musieli zostać przeszkoleni w zakresie obronności. Autorka omawia, jak proces sowietyzacji elit przebiegał na uczelniach lwowskich i wskazuje związki pomiędzy zakładaniem katedr wojskowych na cywilnych uczelniach a kształtowaniem się elit sowieckich.

Rusłan Siromskij w artykule pt. *Ten, który łączył niepołączalne. O profesorze Petrze Nedbajle i prawach człowieka* przeanalizował zaś działalność naukową i dyplomatyczną uczonego, który pod koniec 1939 r. w ramach polityki „wzmacniania kadr” w wyniku przyłączenia ziem Ukrainy Zachodniej do ZSRS został oddelegowany do pracy na Uniwersytecie Lwowskim. Na przykładzie biografii przedstawiciela nowo przybyłych na przełomie lat 30. i 40. XX w. do Lwowa elit sowieckich pokazuje, jak kształtowała się nowa tradycja akademicka na Wydziale Prawa Uniwersytetu Lwowskiego.

W artykule **Piotra Olechowskiego** pt. „*Nie wychowywać nowej inteligencji*”. *Trudne lata mniejszości polskiej we Lwowie 1959-1962* zostały przedstawione skutki antypolskiej polityki władz sowieckich nastawionej na sowietyzację społeczności polskiej, która pozostała w mieście po tzw. drugiej repatriacji na przełomie lat 50. i 60. XX w. Zdaniem autora władze były niechętne wykształceniu nowych pokoleń polskiej inteligencji w mieście i ograniczały możliwości realizacji potrzeb duchowych oraz pobierania nauki w języku ojczystym. W ten sposób kolejne pokolenia lwowskich Polaków miały – w założeniu władz – czuć się przede wszystkim obywatelami sowieckimi.

Całość tomu domyka esej **Kazimierza Karolczaka** o idei serii konferencji „Lwów: Miasto – społeczeństwo – kultura” i jej ponad trzydziestoletniej już historii.

W ten sposób w niniejszym numerze „Krakowskiego Pisma Kresowego” zebrano dość różnorodne studia nad dziejami lwowskich elit na przestrzeni XIX i XX w., co pozwala spojrzeć na dzieje miasta z wielu perspektyw i wzbogacić historiografię ukraińską i polską o zupełnie nowe konteksty, uwrażliwić na odmienności oraz dostrzec podobieństwa w doświadczaniu tych samych wydarzeń historycznych przez intelektualne elity Lwowa.